

Borba protiv neznanja i predrasuda o spolno prenosivim bolestima: znanje i stavovi učenika i profesora srednjih škola o HIV-u/AIDS-u

Fight against Ignorance and Prejudice about Sexually Transmitted Diseases: Knowledge and Attitudes about HIV/AIDS of High-School Teachers and Students

Vesna Jureša¹, Marija Posavec², Vera Musil¹, Davor Petrović³

¹Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar" Medicinskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

10000 Zagreb, Rockefellerova 4

²Zavod za javno zdravstvo "Dr. Andrija Štampar"

Služba za školsku i sveučilišnu medicinu

10000 Zagreb, Mirogojska c. 16

³Zavod za ginekološku i perinatalnu patologiju

KBC Zagreb

10000 Zagreb, Petrova 13

Sažetak Pojava HIV-a/AIDS-a u dvadesetom stoljeću i razmjeri proširenosti ove infekcije i bolesti ponovo su pokazali kako bolest može stigmatizirati i kako se protiv predrasuda i neznanja možemo boriti samo trajnom, kontinuiranom i sveobuhvatnom edukacijom. Stoga je u okviru programa "Unapređenje borbe protiv HIV/AIDS-a u Hrvatskoj 2003.-2006." proveden i projekt "Trenin profesionalaca za primjenu programa prevencije HIV-a/AIDS-a". Jedan od ciljeva projekta bilo je procijeniti znanje i stavove o HIV/AIDS-u profesora i učenika srednjih škola prije i nakon provedbe projekta. Na početku provedbe programa anketirano je 476 profesora i 1.026 učenika prvih i trećih razreda srednjih škola i na kraju programa 1.024 učenika istih škola i dobi. Očekivano, razina znanja profesora veća je od znanja učenika. Pozitivni trend usvojenog znanja pokazuju učenici anketirani nakon završetka programa. Unatoč provedenom programu, 10,8% učenika smatra da se osoba može zaraziti HIV-om ako dijeli obrok s osobom zaraženom HIV-om, a ubodom komarca 23,9% učenika. Svaki četvrti učenik ne bi dopustilo školovanje HIV-pozitivnom učeniku i 40% ne bi dozvolilo rad u školi HIV-pozitivnim učiteljima. Tek svaki peti učenik bi išao liječniku koji je HIV-pozitivan i svega 17% stomatologu. Rezultati istraživanja pokazuju da bolje znanje ne znači i pozitivniji stav prema osobama s HIV-om/AIDS-om. Stoga treba naglasiti potrebu sveobuhvatne, kontinuirane i sustavne edukacije mladih, ali i cjelokupnog stanovništva o HIV-u/AIDS-u.

Ključne riječi: edukacija, spolno prenosive bolesti, HIV/AIDS, pozitivni stav

Summary The occurrence of HIV/AIDS in the 20th century and its geographical spread have again shown how a disease can be stigmatized and how prejudice and ignorance can be fought only with permanent, continuous and comprehensive education. Therefore, the project "Training of Professionals in the Implementation of the HIV/AIDS Prevention Program" was implemented within the program "Improving Fight against HIV/AIDS in Croatia, 2003 - 2006". One of the goals of this project was to assess the knowledge and attitudes about HIV/AIDS of high-school teachers and students prior to and after the implementation of the project. At the beginning of the implementation, 476 high-school teachers and 1026 first-grade and third-grade students were surveyed. At the end of the program, 1024 students from the same schools and of the same grades were surveyed. As expected, teachers exhibited a higher level of knowledge than students. A positive trend was recorded in students surveyed after the program completion. However, despite the program, 10.8% of students believed that HIV could be contracted by sharing a meal with an HIV infected person, while 23.9% believed that it could be contracted by mosquito bites. Every fourth student would not allow HIV positive children to go to school and 40% would not allow HIV positive teachers to work in school. Every fifth student would not have an HIV positive physician, and only 17% would visit an HIV positive dentist. Survey results show that better knowledge does not necessarily entail a more positive attitude towards people with HIV/AIDS. Therefore, one should emphasize the necessity of comprehensive, continuous and systematic HIV/AIDS education of both young and all other citizens.

Key words: education, sexually transmitted diseases, HIV/AIDS, positive attitude

Pojavom prvih oboljelih od AIDS-a u Hrvatskoj osamdesetih godina prošlog stoljeća započeo je organizirani preventivni rad na sprječavanju širenja infekcije HIV-om i edukaciji ponajprije zdravstvenih profesionalaca, školske djece i mladih, ali i drugih profesionalaca i cjelokupne populacije (1).

U Hrvatskoj, zemlji s danas niskom prevalencijom HIV-a u općoj populaciji (nižoj od 1%) i u svim populacijskim skupinama s povećanim rizikom (niža od 5%), događalo se s oboljelima sve ono što su prošle i mnoge druge zemlje sa sličnom epidemiološkom situacijom ili na početku epidemija (2). Osobe zaražene HIV-om i oboljeli od AIDS-a nailaze na nerazumijevanje okoline, stigmatizaciju i predrasude.

Entuzijazam provedbe edukativnih programa iz osamdesetih godina u Hrvatskoj pomalo je "utihnuo" i pokazalo se da nedostatak kontinuiteta edukacije stanovništva o HIV/AIDS-u može ponovo dovesti do neželjenih događaja kao što su bili oni s integracijom HIV-pozitivne djece u školu.

U Hrvatskome nacionalnom programu za prevenciju HIV-a/AIDS-a 2005.-2010., koji se donosi za petogodišnje razdoblje, važno mjesto zauzima i edukacija profesionalaca i stanovništva (3). Izvršenje dobro definiranih aktivnosti u praksi često ovisi o materijalnim sredstvima, tako da izvršiocu pojedinih mjera ne mogu provesti sve što je planirano.

Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske u suradnji s Globalnim fondom za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije provodilo je u razdoblju od 2003. do 2006. godine program "Unapređenje borbe protiv HIV/AIDS-a u Hrvatskoj 2003.-2006.". Ovaj program okupio je velik broj zdravstvenih i prosvjetnih ustanova, stručnih i nevladinih udruga s ciljem provedbe programa koji bi sjedinio preventivne, zdravstvenoodgojne i kurativne aktivnosti u borbi protiv HIV/AIDS-a te obuhvatio profesionalce (iz zdravstva, prosvjete, socijalne skrbi i druge), laike i različite populacijske skupine s posebnim naglaskom na mlade i osobe s povećanim rizikom od HIV-infekcije.

Projekt "Trening profesionalaca za primjenu programa prevencije HIV-a/AIDS-a"

Jedan od programa u ovom velikom projektu bio je i program "Trening profesionalaca za primjenu programa prevencije HIV-a/AIDS-a" koji je provodilo Hrvatsko društvo za školsku i sveučilišnu medicinu Hrvatskoga liječničkog zbora uz stručnu potporu Škole narodnog zdravlja "Andrija Štampar" Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Cilj je programa bio izraditi model prevencije širenja HIV-a/AIDS-a kojim će se osposobiti profesionalci – školski doktori i nastavnici, za rad s mladima i roditeljima.

Specifični ciljevi programa bili su:

- 1) Izraditi program edukacije profesionalaca, školskih liječnika i drugih koji rade s mladima, sjedinjujući mjere primarne i sekundarne prevencije HIV/AIDS-a,

- 2) Osposobiti profesionalce školske liječnike, medicinske sestre/tehničare, nastavnička vijeća i stručne suradnike u srednjim školama za implementaciju programa u školama i službama za školsku medicinu,
- 3) Stručna potpora timovima školske medicine u razvoju polivalentnih savjetovališta za mlade, osobito za one izvan redovitoga školskog sustava ili rizična ponašanja.
- 4) Razviti metodologiju praćenja i evaluacije provođenja programa.

Provedba programa bila je podijeljena u tri faze:

1. **Prva godina** – Pripremne aktivnosti za provedbu programa, 4 trening-edukacije za školske liječnike. Inicijalna anketa o znanju i stavovima profesionalaca (školskih liječnika, nastavnika) i učenika srednjih škola o HIV-u/AIDS-u u skladu s UNGASS indicators-CRIS i Croatia GF-TAM indicators.
2. **Druga godina** – Školski liječnici su proveli kratku informativnu edukaciju nastavničkog zbora i stručnih suradnika o programu i HIV-u/AIDS-u u srednjim školama gdje su nadležni školski liječnici. Svaki je školski liječnik u svojoj srednjoj školi organizirao s učenicima i za učenike najmanje jednu aktivnost s temom HIV/AIDS (okrugli stol, tribinu, izložbu, radionicu i drugo) i jednu za roditelje. Izvoditelji programa pružali su stručnu pomoć u organiziranju polivalentnih savjetovališta za mlade pri službama za školsku medicinu. Organizirane su trening-edukacije za medicinske sestre koje rade u službama za školsku medicinu. Tijekom druge godine izvođenja programa održana su za učenike prvih, trećih i četvrtih razreda srednjih škola 1.232 predavanja za 32.217 učenika, 287 radionica za 5.991 učenika i 63 tribine za 5.524 učenika, sveukupno su obuhvaćena nekim oblikom edukacije 43.832 učenika s temama iz područja reproduktivnog zdravlja, spolno prenosivih bolesti i HIV-a/AIDS-a. Ostalih aktivnosti (letci, plakati, prigodne torbe) na razini škole bilo je s učenicima 66.692 i s roditeljima 20.000.
3. **Treća godina** – Svaki je školski liječnik u svojoj srednjoj školi organizirao s učenicima i za učenike najmanje dvije aktivnosti na nivou svake generacije u školi s temom HIV/AIDS (okrugli stol, tribinu, izložbu, radionicu i drugo) i jednu za roditelje u svakoj generaciji učenika. Rad u polivalentnim savjetovalištim za mlade pri službama za školsku medicinu. Suradnja sa školama, NGO i drugim službama na terenu radi umrežavanja, koordinacije djelovanja i skrbi za mlade rizična ponašanja ili s rizikom od HIV-infekcije. Anketa o znanju i stavovima profesionalaca i učenika o HIV-u/AIDS-u po metodologiji prve ankete. Evaluacija provedenih aktivnosti. Izrada i tiskanje završnog izvješća. U trećoj godini izvođenja programa održano je za učenike prvih, trećih i četvrtih razreda srednjih škola 998 predavanja za 23.782 učenika, 330 radionica za 5.393 učenika i 30 tribina za 2.680 učenika, sveukupno je obuhvaćeno 31.855 učenika edukacijom s temama iz područja reproduktivnog zdravlja, spol-

no prenosivih bolesti i HIV-a/AIDS-a. Ostalih aktivnosti na razini škole bilo je s učenicima i roditeljima 53.114.

U ovom radu bit će prikazan dio rezultata rada i istraživanja provedenih u okviru ovog programa.

Cilj

Ciljevi rada su: 1. Procijeniti znanje i stavove učenika i profesora srednjih škola o HIV-u/AIDS-u na početku provedenja programa. 2. Procijeniti je li došlo do promjene znanja i stavova o HIV-u/AIDS-u među učenicima srednjih škola na kraju programa u odnosu na početne rezultate prije izvođenja programa.

Ispitanici i metode

U 2004. godini provedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku učenika srednjih škola u Hrvatskoj te među nastavnicima u istim školama i liječnicima koji su prošli trening-edukaciju u okviru projekta o znanju i stavovima o spolno prenosivim bolestima i HIV-u/AIDS-u. Istraživanjem je obuhvaćeno 20 srednjih škola, stratificiranih prema vrsti škola (gimnazije, četverogodišnje i trogodišnje škole), anketirani su učenici iz po dva prva i dva treća razreda u svakoj školi, sveukupno 1.026 učenika, 53,5% mladića i 46,5% djevojaka. Prije edukacije, na početku programa, anketirano je i 476 profesora u istim srednjim školama. Isto istraživanje, anketiranje provedeno je i 2006. godine, na kraju programa, među učenicima prvih i trećih razreda isti srednjih škola i obuhvaćena su 1.024 učenika.

Anonimni upitnik sadržavao je osim općeg dijela o ispitaniku (spol, dob, škola) i 32 pitanja o putovima prijenosa HIV-a, zaštititi i stavovima o oboljelima i HIV-u/AIDS-u. U radu su prikazani rezultati dijela ovog opsežnog istraživanja.

Rezultati

Od sedam analiziranih pitanja iz područja znanja o HIV-u/AIDS-u na početku programa, profesori i učenici prvih i trećih razreda srednjih škola daju, na dva pitanja: "Može li osoba izbjeći zarazu HIV-om ako ima seksualne odnose samo s jednim vjernim, nezaraženim partnerom?" i "Može li se osoba zaštititi od HIV-a pravilnom uporabom kondoma pri svakom seksualnom odnosu?", podjednako potvrdnih odgovora, na prvo pitanje 60,1% profesori i 62,2% učenici te na drugo pitanje 68,7% profesori i 67,1% učenici (tablica 1.). Treba istaknuti da na pitanje "Može li se osoba zaštititi od HIV-a pravilnom uporabom kondoma pri svakom seksualnom odnosu?" 12,8% profesora i 20,1% učenika odgovorilo je "ne znam".

Najmanju suglasnost profesori i učenici pokazali su na pitanjima: "Povećava li piercing rizik od zaraze HIV-om?", 70,0% potvrdnih odgovora profesori i 45,7% učenici te "Povećava li tetovaža rizik od zaraze HIV-om?", s tom tvrdnjom suglasno je 78,6% profesora i 55,6% učenika (tablica 1.).

Tablica 1. Znanja o HIV-u/AIDS-u učenika i profesora srednjih škola

Pitanje	Broj ispitanika koji su odgovorili "da" na postavljeno pitanje		
	Prije provedenja programa		Nakon provedenja programa
	Profesori (N=476)	Učenici (N=1026)	Učenici (N=1024)
Može li se osoba zaraziti ako dijeli obrok s osobom zaraženom HIV-om?	44 9,2%	156 15,2%	111 10,8%
Može li osoba izbjeći zarazu HIV-om ako ima seksualne odnose samo s jednim vjernim, nezaraženim partnerom?	286 60,1%	638 62,2%	660 64,5%
Može li se osoba zaštititi od HIV-a pravilnom uporabom kondoma pri svakom seksualnom odnosu?	327 68,7%	688 67,1%	740 72,3%
Može li se HIV izbjeći uporabom kondoma?	380 80,0%	765 73,7%	nisu odgovarali
Povećava li tetovaža rizik od zaraze HIV-om?	374 78,6%	570 55,6%	554 54,1%
Povećava li piercing rizik od zaraze HIV-om?	333 70,0%	469 45,7%	490 47,9%
Može li se osoba zaraziti HIV-om ubodom komarca?	60 12,6%	nisu odgovarali	254 23,9%

Na pitanja iz područja stavova manja je podudarnost odgovora između profesora i učenika. Na pitanje "Trebalo li HIV-pozitivnom učeniku, koji nema znakova bolesti, dopustiti da nastavi školovanje?" potvrdno je odgovorilo 91,8% profesora i 81,2% učenika. Na pitanje "Trebalo li HIV-pozitivnom učitelju, koji nema znakove bolesti, dozvoliti rad u školi?" potvrdno odgovara 81,1% profesora i 65% učenika. Odgovori na pitanja iz skupine kojima se ispituje stav prema profesionalcima koji su HIV-pozitivni kao što su liječnici i stomatolozi, pokazuju da bi se obratilo liječniku 41,6% i stomatologu 24,4% profesora. HIV-pozitivnom liječniku išlo bi 18,7% učenika i stomatologu 14,4%. Hranu kod HIV-pozitivnog prodavača kupovalo bi 35,7% profesora i 23,9% učenika (tablica 2.). Na prethodna tri pitanja 23,3% do 28,2% profesora odgovara "Ne znam" i 29,5% do 33,3% učenika.

Profesorima je bilo postavljeno i pitanje "Trebalo li školski liječnik obavijestiti školu o HIV-pozitivnom učeniku?", potvrdan odgovor dalo je 38,2% profesora, ali je i 29,0% odgovorilo "Ne znam". Na pitanje "Smatrate li da učenike u osnovnim školama, prije nastupa puberteta, treba informirati o AIDS-u, tako da se jasno i nedvosmisleno razgo-

vara o spolnom odnosu?" potvrdno je odgovorilo 91,2% profesora.

Usporede li se odgovori učenika na pojedina pitanja prije i nakon provođenja programa, premda se ne radi o istim ispitanicima već o učenicima istih škola, vidljivo je da je broj odgovora koji upućuje na bolje znanje veći na sva postavljena pitanja. Najveći pomak u znanju je na dva pitanja, "Može li se osoba zaraziti ako dijeli obrok s osobom zaraženom HIV-om?", na početku programa je potvrdno na to pitanje odgovorilo 15,2% učenika, a na kraju 10,8%, i na pitanje "Može li se osoba zaštititi od HIV-a pravilnom uporabom kondoma pri svakom seksualnom odnosu?" a broj potvrdnih odgovora 67,1% porastao je na 72,3% (tablica 1.).

Na tri od pet pitanja iz područja stavova, kojima se ispituje pozitivan stav prema HIV-pozitivnom liječniku, stomatologu i prodavaču, učenici su dali više potvrdnih odgovora na kraju programa nego na početku, 21,5%:18,7%, 16,7%:14,4% i 25,9%:23,9%. Na pitanja "Treba li HIV-pozitivnom učeniku koji nema znakova bolesti dopustiti da nastavi školovanje?" i "Treba li HIV-pozitivnom učitelju koji nema znakove bolesti dopustiti rad u školi?", na početku istraživanja 81,2% i 65,9% učenika dalo je pozitivan odgovor, a na kraju istraživanja 75,7% i 60,2% (tablica 2.).

Tablica 2. Stavovi o HIV-u/AIDS-u učenika i profesora srednjih škola

Pitanje	Broj ispitanika koji su odgovorili "da" na postavljeno pitanje		
	Prije provođenja programa		Nakon provođenja programa
	Profesori (N=476)	Učenici (N=1026)	Učenici (N=1024)
Treba li HIV-pozitivnom učeniku, koji nema znakova bolesti dopustiti da nastavi školovanje?	437 91,8%	838 81,2%	775 75,7%
Treba li HIV-pozitivnom učitelju, koji nema znakove bolesti, dopustiti rad u školi?	386 81,1%	677 65,9%	616 60,2%
Bi li išao/la doktoru za kojeg znaš da je HIV-pozitivan?	198 41,6%	192 18,7%	220 21,5%
Bi li išao/la stomatologu za kojeg znaš da je HIV-pozitivan?	116 24,4%	148 14,4%	171 16,7%
Bi li od prodavača za kojeg znaš da je zaražen HIV-om kupovao/la hranu?	170 35,7%	246 23,9%	266 25,9%

Rasprava

Usporedimo li odgovore profesora i učenika srednjih škola na početku istraživanja, vidljivo je da u skladu s očekivanjima profesori imaju veću razinu znanja izuzev odgovor na pitanje "Može li osoba izbjeći zarazu HIV-om ako ima seksualne odnose samo s jednim vjernim, nezaraženim partnerom?". Posebice treba u budućim istraživanjima pojašniti iz kojih razloga 12,6% profesora misli da se osoba može zaraziti HIV-om ubodom komarca, a 15,1% ne zna odgovor na ovo pitanje.

Učenici su pokazali bolje znanje nakon provedbe programa na sva pitanja osim na pitanje "Povećava li tetovaža rizik od zaraze HIV-om?". Percepcija učenika o mogućem povećanom riziku od prijenosa HIV-a tetovažom i piercingom manja je nego profesora. Potrebno je naglasiti da 31,6% odnosno 39,7% učenika nije znalo odgovor na pitanja o tetovaži i piercingu.

Pozitivnije, tolerantnije stavove o HIV-pozitivnim osobama, na početku programa, imaju profesori nego učenici. Najmanje tolerancije iskazuju učenici prema HIV-pozitivnim stomatolozima, zatim liječnicima, slijede prodavači, učitelji te učenici. Jednak je poredak utvrđen i kod profesora.

Usporedba odgovora učenika na pitanja iz područja stavova pokazuje da su ispitivani učenici nakon provedbe programa manje tolerantni prema HIV-pozitivnim učenicima i učiteljima nego učenici ispitivani prije provedbe programa. Obrnuta je situacija kad je riječ o toleranciji prema HIV-pozitivnim prodavačima, liječnicima i stomatolozima.

Uzimajući u obzir činjenicu da se ne radi o longitudinalnom istraživanju iste kohorte učenika, dobiveni rezultati upućuju na nedovoljno znanje o putovima širenja HIV-a, rizicima i zaštiti od infekcije. Indirektni pokazatelj nedovoljnog znanja o putovima širenja HIV-a i učenika i profesora jest i nepovjerenje u zdravstvene radnike koji bi im trebali pružiti stručnu pomoć ili prodavača kod kojeg bi kupovali.

Manje tolerantan stav prema HIV-pozitivnim učenicima i učiteljima učenika koji su anketirani nakon provedbe programa samo potvrđuje spoznaju da bolje znanje nužno ne dovodi i do tolerantnijeg stava, posebice kad je riječ o HIV-u/AIDS-u.

Rezultati dijela istraživanja znanja i stavova profesora i učenika srednjih škola provedenog prije i nakon provedbe projekta "Trening profesionalaca za primjenu programa prevencije HIV-a/AIDS-a" u okviru programa "Unapređenje borbe protiv HIV-a/AIDS-a u Hrvatskoj 2003. – 2006." pokazuje da je nakon ovako sveobuhvatnog programa došlo do određenih pozitivnih pomaka u znanju i stavovima o HIV-u/AIDS-u, ali u pojedinim slučajevima i iskazanih manje tolerantnih stavova prema HIV-pozitivnim osobama.

Istraživanja provedena prije više godina u nas, ali i novija pokazuju da su mladima kao izvori informacija o HIV-u/AIDS-u najčešće zastupljeni mediji, škola, prijatelji (4), što treba uzeti u obzir pri osmišljavanju i provedbi programa u budućnosti.

Provoditelji zdravstvenoodgojnih programa i istraživači upozoravaju na kompleksnost u provedbi ovih programa.

Osobitu pozornost valja posvetiti multidisciplinarnom pristupu i uključenju šire zajednice u programe. Provedba programa može biti povjerena profesionalcima – liječnicima i nastavnicima, specijaliziranim edukatorima i vršnjacima edukatorima (5-7). Kad je riječ o vršnjacima edukatorima, njihovo uključivanje zahtijeva posebno pažljivu pripremu i upućenost u područje iz kojeg provode edukaciju (8).

Zaključak

Pozitivni pomaci u znanju i stavovima o HIV-u/AIDS-u učenika srednjih škola na koje upućuju rezultati istraživanja

prije i nakon provedbe programa ohrabruju i podupiru naš stav da treba nastaviti sa sustavnom edukacijom mladih. Kontinuitet edukacije moguće je osigurati ponajprije preko školskog sustava i suradnju zdravstva i škole s osobitim naglaskom na sudjelovanje školske medicine u provedbi zdravstvenoodgojnih programa kako je i predviđeno Hrvatskim nacionalnim programom za prevenciju HIV-a/AIDS-a 2005.-2010.

Nakon provedbe ovog programa, može se reći da je ostalo puno prostora za budući rad svih kojima je to zadaća, jer stižu nove generacije mladih s kojima u edukaciji sve počinje ispočetka, a one malo manje mlade valja podsjetiti na ono što su zaboravili.

Literatura

1. WHO/UNAIDS (2008) AIDS epidemic update: December 2007.
2. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Služba za epidemiologiju (studenj 2008) HIV/AIDS epidemiološka situacija u Hrvatskoj.
3. Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske (listopad 2005): Hrvatski nacionalni program za prevenciju HIV-a/AIDS-a 2005.-2010.
4. AJDUKOVIĆ D, AJDUKOVIĆ M, PRIŠLIN R. AIDS i mladi – psihosocijalne dimenzije, Medicinska naklada 1991.
5. KIRBY DB, BAUMLER E, COYLE KK i sur. The "Safer Choices" Intervention: Its Impact on the Sexual Behaviours on Different Subgroups of High School Students. *J Adolescent Health* 2004; 35: 442-52.
6. AARONS SJ, JENKINS RR, RAINE TR i sur. Postponing Sexual Intercourse Among Urban Junior High School Students – a Randomized Controlled Evaluation. *Journal of Adolescent Health* 2000; 27: 236-47.
7. American academy of pediatrics Sexuality Education for Children and Adolescents *Pediatrics* 2001;108(2):498-502.
8. YOO S, JOHNSON CC, RICE J, MANUEL P. Qualitative Evaluation of the Students of Service (SOS) Program for Sexual Abstinence in Louisiana. *J Sch Health* 2004;74(8):329-34.

ZAHVALA

Najsrdčnije zahvaljujemo na svesrdnoj pomoći pri provedbi ovog programa županijskim zavodima za javno zdravstvo i grada Zagreba i kolegicama i kolegama u službama za školsku i sveučilišnu medicinu.

Adresa za dopisivanje:

Prof. dr. sc. Vesna Jureša, dr. med.
Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar"
Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
10000 Zagreb, Rockefellerova 4
e-mail: vjuresa@snz.hr

Primljeno / Received

1. 3. 2009.
March 1, 2009

Prihvaćeno / Accepted

2. 3. 2009.
March 2, 2009

Zipantola®

pantoprazol

Samo za zdravstvene radnike.

tbl 28 i 56 x 20mg
tbl 14 i 28 x 40mg

*Iskustvo vrijedno
povjerenja...*

 PLIVA

Uputstvo: Sastavni dio ovog promidžbenog materijala predstavlja i sažetak opisa svojstava lijeka za Zipantolu sukladno članku 15. Pravilnika o načinu oglašavanja o lijekovi-
ma i biološkim pripravcima, Ministarstva zdravlja, broj 512/09. Način i mjesto izdavanja: Na recept, u ljekarni.

PLIVA HRVATSKA d.o.o., Plivačeva cesta 11, 10000 Zagreb, Hrvatska. Tel: + 385 1 37 20 000, Faks: + 385 1 37 23 835; www.pliva.hr, www.plivamed.net 03-08-ZIP-
02/09/17/08/03-09